

# Lesy ŠLP Křtiny v historických souvislostech

Lumír Dobrovolný

Podoba lesů obecně je nejméně ovlivňována přírodními podmínkami, povětrnostními vlivy, biotickými činiteli a cílevědomou činností člověka, sahající mnohdy do hluboké minulosti. Ne jinak je tomu i na Školním lesním podniku Masarykův les Křtiny Mendelovy univerzity v Brně (ŠLP). Cílem stručného příspěvku je vsadit aktuální stav lesů na ŠLP, zejména jeho druhové skladby, do historických souvislostí.

Základním posláním ŠLP je poskytovat zázemí posluchačům a akademickým pracovníkům univerzity jako les zvláštního určení. ŠLP také zajišťuje řádné obhospodařování univerzitního lesního majetku a slouží též široké veřejnosti, zejména brněnské aglomeraci, jako území s vysokou rekreační aktivitou. ŠLP je svými pestrými přírodními podmínkami, rozmanitou druhovou skladbou a také skvělou dostupností pro pedagogické aktivity přímo předurčen. Je tvořen uceleným komplexem lesů v PLO 30 – Dražanská vrchovina, rozprostírající se na ploše více jak 10 tis. ha severovýchodně od Brna po levém i pravém břehu řeky Svitavy. Zdejší terén je velmi členitý, s výraznými hlubokými údolími a žleby, zvláště řeky Svitavy a Křtinského potoka. Geologické podloží je tvořeno granodioritem, kulmskými drobami a vápencem, třetina podniku se nachází v CHKO Moravský kras. Převažují živná stanoviště nižších a středních poloh a celkem je zde vylíšeno 116 lesních typů. Nadmořská výška se pohybuje od 210 až po 574 m n. m. Limitující je průměrná roční teplota 7,5 °C a průměrné roční srážky okolo 600 milimetrů, které jsou na poměrně malé ploše podniku nerovnoměrně rozloženy. Průměrná zásoba dříví dosahuje 266 m<sup>3</sup>/ha, celkový běžný přírůst 7,4 m<sup>3</sup>/ha. Zastoupení a rozložení dřevin na ŠLP dobře odráží vegetační stupňovitost, reliéf i historické souvislosti. Kromě horských druhů zde nejdeme všechny dřeviny, vyskytující se v ČR. Celkově 62 % porostní plochy zaujímají listnáče (dominuje buk 33 %) a 32 % jehličnany (dominuje smrk 19 %). Z porostních typů obecně převládají smíšené porosty rozmanité druhové skladby. V nejnižších a zároveň nejnižších částech ŠLP převládají borovo-modřínové porosty (často v kombinaci s původními výmladkovými doubo-habřinami), které přecházejí přes plošně nejvýznamnější smrko-bučiny v centrální části (typické jsou vysoce produktivní směsi buku s modřínem) až po buko-smrčiny v severní části.

Aktuální lesní majetek ŠLP je složen z konfiskátů převážně šlechtických majetků, příp. majetků menších církví. Původní Školní lesní statek Adamov Vysoké školy zemědělské v Brně byl zřízen 1. 1. 1923. Stalo se tak po převzetí konfiskovaného lichtenštejnského majetku státem, který jej postoupil tehdejší Vysoké škole zemědělské v Brně – dnešní MENDELU – jako školní a pokusný objekt. Právě plošně nejvýznamnější (ca 7,1 tis. ha) lichtenštejnský majetek tvoří převážně centrální, zčásti též jižní (Hády) část současného ŠLP. Poslední lichtenštejnský revír Vranov na severozápadě ŠLP s tehdy vysokým zastoupením jehličnatých dřevin o celkové ploše ca 1,1 tis. ha byl přiřčen až v roce 1945. Mezi tím byl v roce 1930 v severní části Masarykova lesa přiřčen majetek rodiny Salm-Reifferscheidt o rozloze ca 0,8 tis. ha. Jednalo se o revíry Jedovnice s převažujícími kulturními smrčiny a o část revíru blanenského (tzv. Klepačovská strana) s vysokým zastoupením jedle. V roce 1945 ještě bylo v jihozápadní části připojeno konfiskované poleší Královo Pole (později nazývané Řečkovice) o výměře ca 1,5 tis. ha a dále některé drobné majetky menších církví (Haša 2007).

Aktuální podoba lesů ŠLP prodělala poměrně dynamický vývoj, související s majetkovými změnami, válečnými událostmi, rozdílnými přírodními podmínkami a přístupy tehdejších majitelů. Stále dobře patrná je například hranice mezi majetkem Lichtenštejnů a Salmů v severní části, kdy lichtenštejnské pestré porostní směsi v čele s bukem v převážně členitém reliéfu přechází do salmských vesměs kulturních smrčín v dobře přístupných terénech. Jeden z nejvýznamnějších vlivů na dřevinnou skladbu

i celkový stav lesů však měla odpradávná provozovaná hutnická činnost v širším okolí Adamova a výroba dřevěného uhlí.

Tak například ve slovanských hutnických dílnách na Blanensku (Olomučany, Habrůvka) se zachovaly zbytky dřevěného uhlí z 8. – 11. stol. pro potřeby kovolitců a hutníků, vypáleného ze silných kmenů (v mnoha případech s průměrem přesahujícím 80 cm). Paleobotanickým průzkumem byly zjištěny následující dřeviny: buk (72 %), líska (9 %), jedle (7 %), dub (4 %), bříza (3 %), jasan (2 %), borovice (2 %), klen + mléč (2 %), topol + vrba (Opravil 1986).

Zaměříme-li se na bývalé adamovské panství, přecházející roku 1604 do vlastnictví Lichtenštejnů, zaznamenáváme následující historické etapy ve vývoji lesů:

**16. – poč. 19. stol.:** Mohutný rozvoj sklářského a později zejména železářského průmyslu (dále též prachovna, dráslovna a potašovna) zanechala na lesích nesmazatelnou stopu (Haša 2007). Těžby jsou zaměřeny na tvrdé bukové dříví vhodné pro výrobu dřevěného uhlí. Měkké dřeviny, hlavně jedle, jsou na ploše ponechávány, což vede v pozdějších letech k jejímu nadměrnému rozšíření. Těžby jsou často pustošivé. Umělá obnova vytěžených míst se neprovádí. Neutěšený stav lesů, stoupající nároky na lesy, vzrůstající spotřeba dřeva a konečně i tereziánský lesní řád, který ukládá dominiím jisté ohledy na trvalost lesního výnosu, vedou lichtenštejnskou správu k podrobnějšímu uspořádání výnosových poměrů v lesích. Ukládá se zaměření a popsání lesů. Mimořádně významné je vydání instrukce o umělé obnově v r. 1777. Týká se zejména na zintenzivnění obnovy sítí. Rozvíjí se semenářství. V inspekčním nálezu z r. 1796 se uvádějí první zmínky o nákupu modřínového semene, který jako dřevina nepůvodní se do té doby v lese nevyskytoval (Truhlář 2003).

**19. stol.:** Spotřeba dřeva neustále narůstá, jeho zajištění se stává problematické, proto se hledají cesty, jak zvednout výnosovost lesů. Řádné zalesňování vytěžených ploch je již běžně uskutečňováno a nový zdroj získávání užitkovatelného dřeva se nachází v zavedení probírek. Je to způsob, jak záměrným pěstováním předmýtních porostů zvyšovat celkový těžební předpis. To vede nově nastoupivšího vedoucího lichtenštejnské lesní správy Leopolda Grabnera k rozhodnutí provést novou úpravu lesů. Ta se uskutečnila podle saské staťové soustavy v r. 1848 a následně pak v l. 1858, 1868, 1878 a 1888. Bylo provedeno nové rozdělení lesů. Uplatňují se probírky. Les se obnovuje velkoplošnými tmavými sečemi. Holoseče kromě v pařezinách se nedoporučují. Využívá se přirozená obnova a nenalétnutá místa se doplňují smrkem a modřínem. Přejít ke „světlým“ sečím se nepříznivě projevuje na náletech buku a jedle. Naproti tomu adamovské železářny pracují s klesající produkcí. Nedostatek dřevěného uhlí a vyčerpání ložisek železné rudy jsou hlavní příčinou klesajících příjmů adamovských závodů, což vede lichtenštejnskou správu k postupné likvidaci tohoto podnikání. Tím se však lesní hospodářství dostává do velké krize. Ustává zájem o dříví pro výrobu dřevěného uhlí a navíc dopravou uhlí po nově vybudované železnici klesá zájem o palivové dříví. Obecně klesá zájem o buk a rovněž i o velmi rozšířenou jedli, která je pro velkou odlupčivost považována za dřevinu bezcennou. Ubývající spotřeba dříví jako energetické suroviny ukazuje nutnost přejít od dřevin vhodných pro výrobu dřevěného uhlí k dřevinám vhodným pro stavebnictví, pilařství a nově vznikající průmyslová odvětví. Končí jedna etapa lesního hospodářství a rodí se epocha nová (Truhlář 2003).

**Přelom 19. a 20. stol.:** Řešení nastalé krizové situace se ujímá Julius Wiehl, který nastupuje do lichtenštejnských služeb v r. 1895. Vypracovává novou metodu hospodářské úpravy lesů, a to metodu vyrovnaných věkových tříd. Zavádí zcela nové prostorové rozdělení lesa, které se opírá o terénní linie a nově budované lesní cesty. Jedním z hlavních opatření je přeměna druhové skladby lesních porostů ve prospěch smrku. Bylo s ní započato již koncem sedmdesátých let 19. stol., tj. na konci období staťových soustav. Wiehl však postupy přeměny cílevědomě dále propracoval a důsledněji uplatňoval. Při řešení tohoto úkolu nepodléhá však tehdejší mánii zavádění smrkových monokultur. Jako

kompromis volí zásadní zakládání smíšených porostů v obecně stanoveném cíli jejich druhového složení: smrk 50 %, buk 25 %, borovice 12,5 %, modřín 12,5 %. Na tomto poměru však upravuje jej se zřetelem na místní stanovištní podmínky. K obnově porostů užívá pruhové vícefázové clonné seče a jen v omezené míře úzké pruhové holoseče. Počítá s přirozenou obnovou dřevin nacházejících se v porostech a s umělým doplněním sítí nebo sadbou dřevinami v budoucím porostu předpokládaných. Přeměna dřevinné skladby podle vytčeného cíle byla úspěšná. Za třicet let (1898 až 1927) stoupl podíl smrku z 13,8 % na 26,9 % a naopak podíl jedle klesl ze 33,0 % na 14,5 % a u buku z 38,0 % na 28,2 % (viz. tab. 1) (Truhlář 2003).

Na práci J. Wiehla navázal na počátku 20. stol. další vynikající lesník ve službách Lichtenštejnů, vedoucí adamovského úřadu, Oswald Schatt.

Tab. 1: Vývoj druhové skladby na ŠLP před 2. sv. válkou

Rok	Smrk	Jedle	Borovice	Modřín	Jehličnaté celkem	Dub	Buk, habr	Ostatní listnaté	Listnaté celkem
1898	13,8	33,0	11,5	0,5	58,8	3,2	38,0	-	41,2
1911	24	22	12	-	60	4	36	-	40
1927	26,9	14,5	14,2	3,4	59,0	9,5	28,2	2,2	41,0

**20. stol.:** V r. 1923 převzala lesy Vysoká škola zemědělská v Brně (dnešní Mendelova univerzita v Brně). Prof. R. Haša v době převzetí zhodnotil předchozí období lichtenštejnské lesní správy vesměs pozitivně. Kriticky se ovšem postavil k poválečným násilným těžbám v letech 1919 - 1922, kdy došlo k celoplošnému proředování ekonomicky nejhodnotnějších porostních složek bez zajištění řádné obnovy. Díky tomu také došlo k částečné změně podílu dřevin ve prospěch listnáčů a následným větrným kalamitám. Z podrobného rozboru přírodních podmínek, produkčních a ekonomických ukazatelů o statku celkově soudil, že výnosovým „par excellence“ nebyl (Haša 2007).

V období 1923 - 1939 bylo hospodaření na adamovském statku ovlivněno přímým působením profesorů tehdejšího lesnického odboru VŠZ, dřívějších vynikajících praktiků, kteří měli hospodaření „v krvi“. Byli to zejména Rudolf Haša, Josef Opletal a Josef Konšel. Vrchním lesním radou byl zvolen další vynikající lesník Gustav Artner, pozdější profesor lesní těžby. Haša vede zařizování adamovských lesů, ústící v roce 1927 v první LHP na školním statku. Dále vypracovává ideovou těžební mapu pro celý statek jako návrh prostorového umístění mýtních těžeb. Konšel na polesí Hády propracovává probírkové metody a podrobný způsob, opíraje se o Möllerův les neustále plně tvořivý. Opletal vypracovává generel lesních cest a osobně projektuje a řídí výstavbu některých z nich. Opletal se v penzi dále věnuje rozvoji lesní estetiky a Lesnického Slavína. Obnovuje se školkařská a pilařská výroba. Opletal (2005) dále uvádí: „Od hospodářství holosečného přešli jsme vesměs k hospodářství výběrnému. I když jsme opustili holoseč, nestaly se školky a kultury zbytečnými, neboť jsme se snažili, aby umělým doplňováním přirozených obnov byly vychovávány porosty smíšené, místním poměrům přizpůsobené“. Velký přínos mělo přímé řízení školního statku profesorským sborem prostřednictvím tzv. Správního výboru.

Bohužel, odchod profesorů zakladatelů do výslužby a hlavně poválečný vývoj Československa započatý rozkvět přerušil a ŠLP se začal čím dál více osamostatňovat a tím i ideově poněkud oddalovat od své alma mater. Přestává přímé řízení statku Správním výborem a odpovědným za hospodaření se stává ředitel školního lesního závodu. Činnost na ŠLP se rozděluje na hospodářskou a účelovou, jak kdyby

spolu vůbec nesouvisely. Symbolicky též zaniká název „Masarykův les“. Vzpomenout lze ještě pozdější individuální snahy některých profesorů zasáhnout do dění na ŠLP. Byl to hlavně prof. B. Polanský, jehož snaha o plošné zavedení výběrného způsobu ztroskotala a byla často i v protikladu s pojetím prof. B. Doležala, který v poválečném vývoji na ŠLP koordinoval po 3. decennia zpracování LHP.

**21. stol.:** Určitý historickým milníkem ve výše popsaném vývoji je v roce 2019 dosazení akademického pracovníka pěstování lesů na LDF MENDELU doc. Tomáše Vršky do pozice ředitele ŠLP, čímž mohou být ideové směry alma mater opět plně uvedeny v život.

Co se týká vývoje druhové skladby, tak původní předválečný poměr jehličnanů a listnáčů (59 % : 41 %) se od roku 1983 mění ve prospěch listnáčů a v roce 2013 se uvedený poměr již úplně obrací (viz. tab. 2). Tento trend bude, v kontextu prognóz klimatických změn a aktuálních vysokých nahodilých těžeb u všech jehličnatých dřevin, nadále pokračovat a v následujícím období se poměr ještě více prohloubí ve prospěch stanovištně domácích listnáčů. Napomáhá tomu i všeobecný nedostatek pracovních kapacit v lesnictví a aktuální krize na trhu se dřívím, které budou nutit k ještě většímu využívání přírodních procesů, kde budou nadále zvýhodňovány právě listnáče. Dřevinná skladba ŠLP se tak pravděpodobně začne více přibližovat stavu před Wiehlovou přeměnou.

Tab. 2: Vývoj druhové skladby na ŠLP v poválečném období (Truhlář 2019)

Rok LHP	Dřeviny jehličnaté													
	celkem	smrk	jedle	jedle obro	bor	modřín	Doug-laska	ost. jehl.						
1951	54,3	27,4	7,0		14,1	5,5	0,1	0,2						
1963	51,0	25,6	5,2		13,4	6,5		0,5						
1973	51,2	26,1	3,6		13,8	7,0		0,6						
1983	49,3	26,7	1,6		12,6	7,6		0,8						
1993	48,4	25,9	1,3	0,1	11,3	8,7	1,1							
2003	44,2	22,8	1,3		9,7	9,0	1,34	0,1						
2013	38,2	18,8	1,4		8,3	8,1	1,6							
Rok LHP	Dřeviny listnaté													
	Celk.	dub	buk	habr	javory	jasan	jilm	akát	bříza	olše	lípa	topol	o.list.	
1951	45,7	11,5	20,6	9,1		0,6	0,1	0,1	0,4		0,2	0,1	3,0	
1963	49,0	12,3	22,0	10,0	0,5	1,0	0,2	0,1	0,8	0,3	1,4	0,2	0,2	
1973	48,8	12,7	22,7	8,7	0,5	1,0	0,1	0,5	0,6	0,2	1,4	0,2	0,2	
1983	49,7	13,0	25,3	8,3									4,9	
1993	51,6	13,9	25,8	7,4	0,7	1,2			0,7	0,3	1,4	0,2		
2003	55,8	14,5	29,2	7,4	0,9	1,4	0,0	0,1	0,3	0,2	1,5		0,3	
2013	61,8	14,7	33,0	7,9	1,6	1,7	0,1	0,1	0,2	0,2	1,8	0,2	0,2	

## Závěr

I přes neutěšený stav lesů v období rozvoje hutnictví měl ŠLP štěstí na vynikající lesníky, skutečné mistry svého řemesla, jak v lichtenštejnských službách tak později na školním statku. Budiž jejich poselství a učení vzorem pro následné generace, pro které bude hlavní výzvou v nadcházejícím období klimatické změny a krize v lesnickém sektoru nadále udržet univerzitní lesní majetek coby vzor lesního hospodářství střední Evropy.

## Literatura

Haša, R. 2007: Historie Vysoké školy zemědělské v Brně a „Masarykova lesa“. MZLU, Brno, 345 s.

Opletal, J. 2005: Moje paměti. MZLU, Brno, 445 s.

Opravil, E. 1986: Dřevěné uhlí ze slovanských železářských dílen na Blanensku. In. Souchopová: Hutnictví železa v 8. – 11. století na západní Moravě. Academia, Praha.

Truhlář, J. 2003: Hospodářská historie lesa a vývoj porostů od r. 1898 na demonstračním objektu Pokojná hora. Kapitola pro závěrečnou zprávu NAZV, MZLU, Brno.

Truhlář, J. 2019: Dějiny Školního lesního podniku Masarykův les Křtiny Mendelovy univerzity v Brně (monografie v přípravě).